

CANGUILHEMOVE ANALÝZY NORMALITY A VÝZVY PRE FILOZOFIU

ANTON VYDRA, Katedra filozofie FF TU, Trnava

VYDRA, A.: Canguilhem's Analyses of Normality: Challenges to Philosophy
FILOZOFIA 69, 2014, No 3, pp. 212-221

The problem of normality is the key topic in the works of Georges Canguilhem. He concerned himself with this theme during his whole academic life: one can find more than one exclusive analysis of the normality in his writings. Canguilhem's first influential text, namely his dissertation thesis on the normal and the pathological (as well as the appendix from 1966) is confronted by the author with other texts of the French philosopher. The paper shows several levels (biological, social, philosophical) in Canguilhem's analyses of normality and examines the impact these analyses had on the work of the philosopher. According to Canguilhem, to be healthy means to be able to assume the risk of establishing new norms, not only to preserve one's life. The author's conviction is that philosophy must to decide upon its future: either to sterilize its own existence, or to run the risk of making progress. Consequently, the dramatic situation of philosophy is all over again the one of Achilles' choice.

Keywords: Canguilhem – Normality – Health – Pathology – Transgression – Society

Úvod. Pri štúdiu fenoménu normality chcú fenomenológovia, pochopiteľne, čo najviac vyťažiť z Husserlových textov, z neraz roztrúsených zmienok, ktoré sa nachádzajú na mnohých miestach jeho spisov. O systematickejšie rozvedenie tohto problému u Husserla sa zaslúžil najmä Anthony J. Steinbock, ktorý mu venoval pomerne rozsiahlu časť svojej knihy *Domáce a cudzie* (Steinbock 2013, 8. – 15. kapitola), pričom s pokusmi objasniť tieto otázky sa stretáme aj u iných autorov.¹ Avšak omnoho komplexnejšie vypracoval pojmy normálneho a normy francúzsky filozof Georges Canguilhem (1904 – 1995), ktorého analýzy normality využíva dokonca aj Steinbock ako interpretačný a systematizujúci kľúč pri výklade Husserlových prístupov k normalite.²

Canguilhemove analýzy normality a s ňou súvisiacich problémov sa nezačínajú a nekončia iba napísaním jeho slávnej dizertácie *Esej o niekoľkých problémoch týkajúcich sa normálneho a patologického* (1943), známejšej pod názvom *Normálne a patologické*, ku ktorej v roku 1966 pripojil dodatok *Nové reflexie týkajúce sa normálneho a patologického* a ktorá v tejto podobe odvtedy vychádza (Canguilhem 2011a). S rozpracovaním týchto

¹ Spomeňme aspoň dva texty z nám blízkeho prostredia, ktoré sa venujú tejto problematike: *Co je to normalita* (Rezek 2008, 101-117) a *Husserl a otázka „Co je normální?“* (Mokrejš 2002).

² Vzťah Canguilhema k fenomenológii bol už predmetom viacerých diskusií, a to aj napriek jeho trochu ostrým zmienkam o Husserlovi. Napríklad v jednom zo svojich textov označil Husserla za „starého zatrpknutého muža, ktorý stratil svoj vplyv kvôli Heideggerovi“ (Canguilhem 2004, 16).

pojmov sa stretneme aj v jeho iných textoch, napríklad v štúdiu s identickým názvom *Normálne a patologické* (Canguilhem 2009b, 199-218; zmienky o probléme normality sa však nachádzajú aj v iných textoch tejto knihy), ďalej v jednej z kapitol diela *Ideológia a racionalita*, ktorá nesie názov „Otázka normality v dejinách biologického myslenia“ (Canguilhem 2009a, 153-176), ako aj v niekoľkých ďalších štúdiách a rukopisoch. Tieto rozličné pokusy uchopiť pojmy normálneho, abnormálneho, zdravia či choroby nie sú nekonečným opakovaním toho istého, ale držia sa tak Canguilhemovej metódy filozofovania, ktorou je rozpracovávanie pojmov, ako aj projektu otvorenej a neustále sa korigujúcej filozofie.

Z tohto hľadiska je Canguilhemova analýza normality neukončeným hľadaním významov a mohli by sme ju nazvať dokonca fenomenologickou, keďže sa usiluje postrehnúť viacero modov toho, ako sa nám javí to, čo nazývame normálnym, abnormálnym alebo anomáliou. Kým sa však dostaneme k samotným Canguilhemovým analýzám, musíme sa aspoň stručne dotknúť predpokladov, ktoré podmienili a určili jeho uvažovanie o týchto otázkach. Tieto predpoklady majú dvojité korene: jeden vedie k biológii a medicíne, druhý k filozofii; jeden sleduje líniu autorov, ku ktorým patrili Xavier Bichat, Claude Bernard, Kurt Goldstein či René Leriche, druhý vychádza z projektu francúzskej filozofie vedy, ktorú reprezentovali napríklad Léon Brunschvicg, Alexandre Koyré, Hélène Metzgerová alebo Canguilhemov mentor Gaston Bachelard. Zdalo by sa, že filozofia poskytovala Canguilhemovi metódu, zatiaľ čo biológia a medicína mu poskytovali tému. Takéto tvrdenie by však nebolo celkom správne, keďže tento vzťah by sme uňho mohli pokojne aj obrátiť, o čom svedčí prinajmenšom jeho vyjadrenie z roku 1966: „Súčasná biológia, ak ju čítame určitým spôsobom, je v istom zmysle filozofiou života“ (Canguilhem 2002, 364).

Začnime Canguilhemovým vzťahom k biológii a filozofii a neskôr rozvineme samotnú otázku normality v niekoľkých prístupoch, ako ich nachádzame v jeho diele.

Filozofia a vedy. Na konci *Ideologie a racionality v dejinách vied o živote* z roku 1977 Canguilhem píše: „Tento výklad mal nakoniec ukázať, ako sa môže filozofia pokúsiť zasiahnuť do situácie dejinnej problematiky, ktorou sa zaoberá biológia. Možno sa domnievať, že v tom nebude nijako úspešná. No tento výklad mal nakoniec takisto spochybniť názor, podľa ktorého je každé skúmanie tohto druhu neužitočnou komplikáciou. Autor [Canguilhem] zastáva názor, že vlastnou funkciou filozofie je komplikovať existenciu človeka vrátane existencie historika vied“ (Canguilhem 2009a, 176). Inými slovami, Canguilhem sa pýta: Ako zdôvodniť činnosť filozofov, ktorí sa chcú vyjadrovať k témam, na ktoré sa špecializujú prírodné vedy, najmä biológia? Odpoveď, ktorá hovorí, že úlohou filozofie je komplikovať existenciu človeka, sa môže na prvý pohľad javiť ako trochu nejasná. Čo totiž znamená „komplikovať“? Prvý význam sa nám ponúka v podobe schopnosti problematizovať, nenechávať upadnúť veci do samozrejmosti. Druhý význam s tým úzko súvisí a týka sa schopnosti vyjasňovať pojmy. To sa zdá byť paradoxné. Veď ako možno spájať dohromady úsilie komplikovať s úlohou vyjasňovať? Odpoveď spočíva v tom, že biológovia a lekári podľa Canguilhema používajú často pojmy zmätočne a v nevyjasnených významoch, s ktorými sa vo svojej praxi uspokojili. V tomto zmysle sa mu filozofia javí ako „užitočná komplikácia“ napriek tomu, že v medicínskej praxi nemusí

byť – ako sa to podľa neho aj často stáva – priestor na reflexiu, keď práve treba zachraňovať životy. To však nijako nespochybňuje fakt, že lekár musí mať jasno v pojmoch, ktoré podstatne určujú jeho činnosť.

Zaiste, niektoré biologické a medicínske termíny prešli kľukatou dejinnou cestou, kým nadobudli významy, ktoré sa dnes zásadne líšia od tých minulých. Príkladom by mohli byť historické premeny v chápaní pojmu bunky, o ktorých Canguilhem hovorí napríklad v samostatnej eseji *Bunková teória* (Canguilhem 2009b, 53-101), alebo premeny významov pojmu reflexu, počnúc jeho čisto mechanistickým významom cez jeho postupné korekcie a úpravy až po jeho „autentický fyziologický pojem“ (Canguilhem 2002, 304). Nechceme tým tvrdiť, že za tieto premeny je zodpovedná filozofická komplikácia alebo že ich nejako podnietila. Premeny týchto pojmov sa odohrávali v rámci biológie a skôr úplne mimo filozofie než s jej pomocou. Spätne spísanie jednotlivých premien významov sa z tohto pohľadu javí len ako ohliadnutie sa historika späť k začiatkom a jednotlivým dejinným pokrokom vedeckých disciplín. A predsa tu nejde o jednoduchú históriu. Filozof dejín vedeckých disciplín sa totiž usiluje na jednej strane preukázať povahu príčin, ktoré vedú k tomu, že v istom čase používa istý pojem, a na druhej strane určiť, čo z toho vyplýva. Dejiny mu slúžia doslova ako „laboratórium“ (Chimisso 2008, 73-74).

Tento prístup ku skúmaniu dejín preberá Canguilhem do určitej miery od svojich predchodcov: Hélène Metzgerová takto nahliadala do dejín chémie, Gaston Bachelard do dejín chémie ako aj do dejín fyziky, Léon Brunschvicg si vzal za svoje „laboratórium“ dejiny matematiky, Alexandre Koyré dokonca niekoľko rozličných disciplín (astronómia, náboženstvo, samotnú históriu). Po Canguilhemovi možno tento prístup, hoci už modifikovaný, azda najvýraznejšie vidieť u Michela Foucaulta pri skúmaní dejín sexuality, šílenstva alebo moci. Týchto autorov spájalo presvedčenie o premenlivej povahe ľudského rozumu a viac či menej vyjadrovaný nepriateľský postoj k vtedy ešte dominantnému názoru o večne platných ideách či o takzvanej *philosophia perennis*, ktorú považovali za starú, dogmatickú a prekonanú filozofiu. Dnes už pred nami tento problém nevystupuje s toľkou naliehavosťou ani kontroverznosťou. Aj flexibilita ľudského myslenia totiž možno považovať za samozrejmosť.

Z pochopenia úlohy filozofie, a predovšetkým filozofie vedy, ako sa rozvíjala vo Francúzsku v polovici 20. storočia, vychádzal aj Canguilhem. Každé dogmatické filozofovanie, ktoré lipne na večných a nemenných zákonoch, ostro ironizoval už v ranom období tvrdením, že ide o „unavenú filozofiu“ (Canguilhem 2011b, 320), ktorá už dosiahla všetko, čo sa dalo, a nestojí už pred nijakým novým problémom. Samozrejme, túto kritiku možno uplatniť aj na špeciálne vedné disciplíny, v ktorých môže vedec takisto ustrnúť a uspokojiť sa s tým, čo sa v rámci jeho odboru dosiahlo. A Canguilhem ju v tomto duchu často neváha uplatniť.

Na základe toho, čo sme doteraz povedali, by sa mohlo zdať, že nástroj a metódu na skúmanie dejinných problémov biológie a medicíny Canguilhemovi poskytuje predsa len filozofia vedy. Ako sme už ukázali, tento vzťah je recipročný, pretože práve prírodné vedy sú tak pre Canguilhema, ako aj pre Bachelarda pred ním podnetom na prehodnotenie práce filozofa, ktorý sa má vzdelávať v školách ostatných vedeckých disciplín (Bachelard

1940, 144-145). Na druhej strane zas podľa Canguilhema nemá „poškľovať“ po prestížnych vedách len preto, lebo sú dnes uznávanejšie a majú vo vedeckej spoločnosti väčšiu vážnosť než iné (takéto „poddanstvo“, či dokonca „podliezanie“ označoval za „vedeckú ideológiu“) (Canguilhem 2009a, 54). Biologické vedy mu ponúkajú metódu do tej miery, do akej naplňajú svoj program otvorenosti k prehodnocovaniu a upravovaniu pojmov, s ktorými pracujú. Tento nástroj si má podľa neho osvojiť aj filozofia, aby sa tak zbavila svojej dlhoročnej deskriptívnosti a stala sa normatívnejšou disciplínou, ktorá bude ochotná upravovať svoje stanoviská, ak si to bude situácia vyžadovať. Svoj postoj vyjadruje v štúdiu o filozofii Gastona Bachelarda, keď píše: „Filozof je človek jedinej náuky: je buď idealista, alebo realista; je buď racionalista, alebo pozitivist. Moderná veda nie je uzavretá v nijakej jedinej náuke. Aby sme pochopili jej účinné metódy, aby sme mohli sledovať prácu a pochody rozumu, musíme zosúladiť viacero filozofií. Filozof nemôže byť o nič menej odvážny, o nič menej prezieravý a ani o nič menej komplexný než vedec. Princíp komplementarity treba uznať v epistemológii fyziky takisto ako vo fyzike samej“ (Canguilhem 2002, 188).

Čo je normálne? Ak chceme použiť fenomenologickú terminológiu, tak Canguilhemovo základné *vymedzenie* toho, čo považujeme za normálne, nájdeme v jeho dizertácii. Zhrňme to v stručnej poznámke.

Canguilhem nezačína tým, ako sa výraz *normálne* používa v bežnej reči, ale jeho etymologickým pôvodom. *Normálny* pochádza z latinského *norma*, ktoré sa zvykne prekladať ako pravidlo, a preto normálnemu zvykneme rozumieť ako *pravidelnému*, regulárnemu. *Norma* však označovala pôvodne uholník, „to, čo sa nekloní ani napravo, ani naľavo, teda to, čo sa drží presne v strede“ (Canguilhem 2011a, 76). Normálne teda označuje v tomto zmysle *priemer* (odtiaľ nie je ďaleko k chápaniu normálneho ako toho, čo sa štatisticky vyskytuje najčastejšie, čo je väčšinové, zvyčajné). Canguilhem zdôrazňuje aj medicínsku dvojznačnosť v chápaní normálneho, a to „ako zvyčajného a ako ideálneho stavu orgánov“ (Canguilhem 2011a, 77), čo odkazuje na pojem normálneho ako ideálneho typu (Canguilhem 2009b, 199). Zvyčajný stav orgánov, respektíve organizmu je to, čo považujeme za hodnotné, čo je pre nás navyše dôležitou hodnotou (*valeur*). Tento význam Canguilhema zaujíma aj v súvislosti s latinským výrazom *valere*, ktorý prekladá ako „cítiť sa dobre“ v zmysle „byť zdravý“.

Po týchto úvodných expozíciách nasleduje slávna etymologická úvaha o rozdieloch medzi abnormálnym a anomálnym. V práci *Normálne a patologické* kladie Canguilhem medzi abnormálne, patologické a choré znamienko rovnosti. Abnormálne však preňho v nijakom prípade neoznačuje nenormálne (Canguilhem 2011a, 86). Dodajme len, že francúzština pri výraze *anormal* nerozlišuje medzi významovými posunmi výrazov *abnormálny* a *nenormálny*. Mohlo by sa zdať, že ide o čisto lexikálnu hru, no Canguilhem sa aj tu usiluje vysvetľovať. Ak výrazu *anormal* rozumieme výhradne ako negujúcemu výrazu s negatívnou predložkou *a-*, čiže v zmysle ne-normálneho alebo toho, ktorému chýba akákoľvek norma, dospievame tým k protizmyslu, pretože každá živá bytosť sa vždy riadi nejakou normou (tomuto problému sa ešte budeme venovať). Zopakujme teda: Abnormálne nie je podľa Canguilhema synonymom nenormálneho. To vyjadruje aj poznámka v eseji z roku 1951, kde o predložke *ab-* hovorí, že má významovo bližšie k vy-

chýleniu (*distorsion*) než k negácii (Canguilhem 2009b, 214).

Okrem nenormálneho a abnormálneho disponujeme ešte výrazom anomálne, respektíve anomália. Ani anomálne nie je identické s nenormálnym, pretože prinajmenšom etymologicky vychádzajú z odlišných kmeňových slov. Nenormálne je, ako sme ukázali, jednoduchá negácia normálneho. Abnormálne Canguilhem nazýva normatívnym pojmom, keďže sa týmto pojmom označuje to, že sa riadime inou, odchýlenou normou (len tento výraz možno stotožniť s patologickým, pretože len abnormálne súvisí s trápením, s *pathos*). Ostáva objasniť význam anomálneho. Anomálne sa zvyčajne, ako podotýka Canguilhem, nepresne odvodzovalo od gréckeho slova *nomos*, zákon, ktorého význam bol blízky latinskému *norma*,³ takže slovo *anomálne* sa považovalo za synonymum nenormálneho. Podľa Canguilhema však pôvodný kmeň slova spočíva v gréckom výraze *omalos* (to, čo je rovné) a v tomto zmysle *omalos* označuje to, čo je nerovné, hrboľaté, hrudkovité (Canguilhem 2011a, 81). Anomálne je takpovediac to, čo sa vždy líši od čistého geometrického útvaru, ktorý sa v prírodnom teréne nikdy nevyskytuje. Anomálne teda označuje diverzitu a „diverzita nie je choroba“ (Canguilhem 2011a, 85). Vo fyziologickom zmysle nie je pre francúzskeho filozofa anomália nič viac než telesná odlišnosť, ktorá nám nijako výrazne neprekáža v bežnom prežívaní života. Inými slovami, anomália nebolí: „Anomálne je jednoducho odlišné“ (Canguilhem 2009b, 205).⁴

Ak aj Canguilhem spája abnormálne s chorým, takýto identifikujúci vzťah neplatí medzi normálnym a zdravým. Normálne nie je totožné so zdravým. Vzťah *choré verzus zdravé* nemožno aplikovať na negujúci vzťah *choré verzus normálne*. Z toho vyplýva, že podľa Canguilhema chorý organizmus nie je nenormálny, iba stratil normatívnu schopnosť, čiže schopnosť ustanovovať nové normy (Canguilhem 2011a, 120). Organizmus sa, prísne vzaté, vždy riadi normou, no nemusí to byť nevyhnutne jediná norma. „Patologický stav možno bez toho, aby to vyznelo absurdne, nazvať normálnym do tej miery, do akej je skúsenosťou vzťahu k normatívnosti života. Avšak je absurdné označovať toto normálne za identické s fyziologickým normálnym, pretože tu ide o iné normy.“ A o čosi nižšie Canguilhem spresňuje: „Fyziologický stav je skôr zdravý než normálny stav. Je to stav, ktorý pripúšťa prechod k novým normám“ (Canguilhem 2011a, 155).

Za tento postoj k normalite vďaka Canguilhem v mnohom nemeckému neurológovi Kurtovi Goldsteinovi, ktorý v práci *Štruktúra organizmu* z roku 1934 rozvinul niekoľko významných postrehov k tejto otázke, na základe definície organizmu ako toho, čo sa vždy a nevyhnutne spája s prostredím (*milieu*) a bez ktorého sa o organizme ani nedá hovoriť. Goldstein pristupuje k otázke normality negatívnou cestou, uvažovaním o tom, čo

³ Canguilhem zdôrazňuje iba významovú blízkosť, no nie identitu slov *nomos* a *norma*. V dodatku z roku 1966 prekladá latinským *norma* grécky výraz *orthos* (Canguilhem 2011a, 180).

⁴ Poznamenajme, že Canguilhem si uvedomuje ťažkosti spojené s tým, že aj z bezbolestnej anomálie sa časom môže stať abnormálna, čiže patologická skúsenosť, to, čo spôsobuje bolesť (Canguilhem 2011a, 88). A takisto dodajme, že to, čo považujeme za abnormálne dnes, mohlo byť normálne v minulosti (Canguilhem 2011a, 113). Normalita totiž závisí od neustáleho interferenčného vzťahu organizmu a prostredia, a nie od konvenčne a vopred stanovenej hodnoty, podľa ktorej sa majú raz a navždy posudzovať všetky odchýlky od centrálne určeného bodu alebo priemeru.

je abnormálne, hoci sám zisťuje, že definovať tento pojem prostredníctvom jednoduchého odkazu na chorobu nie je ľahké: „S istotou možno tvrdiť, že každá choroba je abnormalita, no nemožno tvrdiť, že každá abnormalita je choroba. Bez ohľadu na to, ako možno definovať normalitu, existuje zaiste množstvo odchýliek od normy, ktoré ešte neznamenajú, že človek je chorý“ (Goldstein 1995, 326). No Goldstein otvára aj omnoho zásadnejšiu tému, keď v texte pracuje s pojmom „novej normality“, ktorú si vyžaduje choroba a ktorú vyjadruje pregnantným konštatovaním: „Naučili sme sa chápať určité odchýlky ako nevyhnutné pre stav, keď sa cítíme dobre. Patria k tomu typu zmeny prostredia, ktorý dovoľuje pomerne usporiadané správanie, a tým chráni organizmus od nárokov, ktoré by nezvládol“ (Goldstein 1995, 333). Inými slovami, ak sa v organizme vyskytnú reakcie alebo nálezy, ktoré nie sú v súlade s normou, ktorá bola dovtedy pre organizmus bežná, je táto nová situácia pre organizmus „abnormálna“ iba v tom zmysle, že je nútený správať sa inak len preto, aby sa bránil. V tomto zmysle je táto „abnormálna situácia“ normálna, a naopak, bolo by *nenormálne*, ak by nenastala. Napríklad ak by počas prechladnutia nedochádzalo v organizme k zmenám, ku ktorým v ňom v zdravom stave dochádzať nemá (napríklad k prudkému zvýšeniu telesnej teploty), choré by nebolo ani tak to, že telo „prechladne“, ale skôr neschopnosť organizmu reagovať na túto situáciu. Nebolo by normálne, ak by sa organizmus postihnutý chrípkou konštantne a nekompromisne pridržal svojho tzv. „normálneho stavu“; takpovediac mu nezostáva iné, než podvoliť sa a riadiť sa od tejto chvíle inými (hoci nechcenými a nižšími) normami, a to až dovtedy, kým sa jeho vzťah s prostredím *nanovo* nestabilizuje.⁵

V tomto na Goldsteina nadväzuje aj Maurice Merleau-Ponty, ktorého práca *Štruktúra správania* už aj svojím názvom odkazuje na Goldsteinovu *Štruktúru organizmu*. A hoci sa Merleau-Ponty otázkou normality nezaobera explicitne a v mnohom sa tak od Goldsteina, ako aj od Canguilhema odlišuje,⁶ predsa len si uňho nemožno nevšimnúť uvažovanie o tejto problematike, najmä keď v *Štruktúre správania* čítame: „Privilegované správanie je teda správanie, ktoré dovoľuje najľahší a najadaptovanejší výkon, napríklad najexaktnejšie priestorové určenia, najjemnejšie zmyslové rozlíšenia. Každý organizmus má teda v danom prostredí svoje optimálne podmienky činnosti, svoj vlastný spôsob, ako udržiavať rovnováhu, pričom vnútorné determinanty tejto rovnováhy nie sú dané väčším počtom vektorov, ale všeobecným postojom k svetu. Preto anorganické štruktúry možno vyjadriť určitým zákonom, zatiaľ čo organické štruktúry možno chápať len na základe normy, určitého typu tranzitívneho pôsobenia, ktoré je pre individuum charakteristické“ (Merleau-Ponty 2008, 203).

Vráťme sa však ku Canguilhemovi. Norma je preňho viac než len pravidlo, je to ná-

⁵ Podľa Canguilhema liečba nie je nikdy návratom k predošlému stavu, ale progresom smerujúcim k celkom novému a neraz aj hodnotovo vyššiemu vzťahu organizmu a prostredia (Canguilhem 2011a, 156). Skrátka, zdravie *pred* chorobou a zdravie *po* chorobe nie je to isté. Úlohou lekára nie je navracaať človeka do pôvodného stavu, ale „oslobodzovať ho od fixácie na jeho pôvodný stav“ (Canguilhem 2006, 19).

⁶ O podrobnejšiu analýzu rozdielov medzi Goldsteinom, Canguilhemom a Merleau-Pontym sa pokúsil Guillaume Le Blanc (Le Blanc 2010a, 76-84). K súvislostiam medzi Goldsteinom a Merleau-Pontym pozri aj (Lipták 2011, 935-943).

rok, požiadavka prostredia,⁷ na ktorú organizmus (napríklad naše telo) reaguje dvojako: buď sa s touto požiadavkou dokáže vyrovnáť, alebo ju nedokáže splniť, a potom si musí zvoliť iné, hoci aj nižšie normy (čiže prostredie so slabšími nárokmi). Canguilhem v tejto súvislosti preberá Goldsteinov výraz „scvrknutého“ alebo zúženého prostredia (Canguilhem 2009b, 215; Goldstein 1995, 199). Túto rovnicu by bolo možné vyjadriť dvojicami: väčšie nároky = väčšia sloboda, menšie nároky = menšia sloboda. Ak je však pre organizmus hodnotou „cítiť sa dobre“, resp. „byť pri sile“ (*valere*), nezostáva mu nič iné, len upustiť od nesplniteľných nárokov, a teda prijať riadenie nižšími, menej hodnotnými normami. Ak by chcel totiž „tvrdšie“ zotrvať pri jedinej norme, respektíve uspieť v zápase s nárokom, ktorý pre chorobu nedokáže splniť, už to by bolo prejavom „abnormálneho“, či skôr podivného správania organizmu (Canguilhem 2009b, 217). Je teda normálnejšie prijať v takej situácii radšej iné, hoci slabšie normy, než byť „verný“ norme, ktorá sa javila ako jediná možná, nemenná a večná. Normálne správanie je tak prechodom medzi rôznymi normami, ako aj ustanovovaním nových noriem: „Človek je skutočne zdravý len vtedy, keď je schopný riadiť sa viacerými normami, keď je viac než normálny“ (Canguilhem 2009b, 215).

Normálne a spoločnosť. Môže sa zdať, že Canguilhem hovorí len o normalite v rámci biológie a medicíny a že aplikácia týchto úvah na iné oblasti života je skôr výsledkom interpretácií jeho diela. Nie je to tak. Podľa Canguilhema prežíva človek na rozdiel od rastlín a zvierat život na troch úrovniach: biologickej, sociálnej a existenciálnej (Canguilhem 2009b, 199). V neskoršej práci *Nové reflexie týkajúce sa normálneho a patologického*, ktorou doplnil svoju pôvodnú dizertáciu, sa zaoberá predovšetkým týmito ďalšími rozmermi: sociálnym, kultúrnym, dejinným. Podstatné rysy prvotných analýz zostávajú naďalej v platnosti, hoci nie všetko Canguilhem prenáša aj do spoločenskej a kultúrnej oblasti ľudského života. Demarkačnú zónu (skôr difúznú zónu než striktnú čiaru) medzi biologickým a sociálnym vytvára viac-menej racionálna a vôľová aktivita mysliacich subjektov – na rozdiel od čisto nevedomej vitálnej normativity živej bytosti.⁸

⁷ „Normovať, normalizovať znamená klásť požiadavku na existenciu, na danosť, ktorej rozmanitosť, rôznosť sa vzhľadom na túto požiadavku ukazuje skôr ako nepriateľská než cudzia neurčitost“ (Canguilhem 2011a, 177).

⁸ Rozdiel medzi *vitálnou normativitou* a *sociálnym normalizovaním* vysvetľuje Guillaume Le Blanc takto: „Normalizovanie sa tak javí ako pokus racionalizovať sociálne, pričom tento pokus sa chápe ako regulačná, axiologická a disciplinárna skúsenosť. A pritom má normalizovanie cenu vďaka svojej exteriorite, arbitrárnosti a transcencii, zatiaľ čo vitálnu normativitu charakterizuje naopak interiorizácia hodnôt, ich nevyhnutnosť a imanencia k životu“ (Le Blanc 2010b, 86). Alebo v inom diele, kde normalizovanie odlišuje od biologickej normativity diferenciou medzi biologickým jedincom a spoločenským subjektom (ktorým je v tomto prípade jednotlivec, skupina alebo kolektív), Le Blanc píše: „Normalizovanie je ustanovená normativita, zatiaľ čo normativita je upreté normalizovanie“ (Le Blanc 2010a, 282). Pripomeňme aj súvislosť s pojmom *typizovania* u Alfreda Schütza. Ak je však, ako vo svojej knihe uvádza Michal Zvarík, podľa Schütza selekcia typizovania predpredikatívna a nie je „záležitosťou vedomého rozhodnutia“, tak by sme mali typizovanie priradiť skôr ku skúsenosti normativity než ku skúsenosti normalizovania (Zvarík 2011, 80).

Keďže je fixne určená norma a človek (alebo širšie organizmus, existencia, danosť) je vo vzťahu, ktorý Canguilhem nazýva (s odvolaním sa na Bachelarda) polemickým, keďže je ich vzájomný vzťah nepriateľský, vyslovuje nasledujúce tvrdenie: „Táto polarita skúsenosti normalizovania,⁹ táto špecifická antropologická a kultúrna skúsenosť – ak je pravda, že prírodou treba rozumieť len ideál normality bez normalizovania – zakladá vo vzťahu normy a oblasti jej aplikácie normálnu prioritu priestupku. Norma v antropologickej skúsenosti nemôže byť pôvodná. Pravidlo začína byť pravidlom až vtedy, keď sa pravidlom stane, a táto funkcia korekcie pochádza zo samotného priestupku. [...] Nie je to len výnimka, ktorá potvrdzuje pravidlo ako pravidlo, je to priestupok, ktorý dáva pravidlu príležitosť, aby sa stalo pravidlom“ (Canguilhem 2011a, 178-179).

Priestupok (*infracion*) alebo porušenie pravidiel (*transgresia*) má v tomto prípade význam konštitúcie pravidiel, respektíve noriem.¹⁰ Práve porušovanie noriem robí normy normami, lebo porušovanie noriem je skúsenosťou normalizovania, ktorou má Canguilhem na mysli vytváranie nových sociálnych noriem cestou opúšťania tých starých.¹¹ Toho je schopný len človek, aby si tým otváral možnosť riadiť sa novými normami. „Neposlušnosť“ či vzdor proti starým poriadkom a normám sú v tomto zmysle nielen normálne, ale dokonca zdravé. Tento postoj v mnohom pripomína to, čo vyslovil aj Bergson v prednáške z roku 1911, keď ľudskú spoločnosť odlišil od spoločnosti mravcov a včiel tým, že spoločnosť môže pretrvať, len vtedy, ak si jednotlivca podmaní, no napredovať môže len vtedy, ak ho nechá robiť si, čo chce (Bergson 1970, 181). Mravce a včely spĺňajú podľa neho len prvú podmienku, ľudská spoločnosť je schopná spĺňať aj tú druhú. No ak by sme to chceli povedať spolu s Canguilhemom (a takisto s Goldsteinom a Merleau-Pontym), tak prvú podmienku (iba konzervovať, iba sa ako-tak udržať pri živote) spĺňa chorá organizácia života (či už v biologickom, alebo spoločenskom zmysle slova), zatiaľ čo druhú umožňuje len vitálne riadenie biologického alebo spoločenského života (riskovať zlyhania v pohybe dopredu).

Ak teda Canguilhem definuje život ako dynamickú polaritu, ako schopnosť neuhýbať pred problémami, ale vystaviť sa im (riskujúc tým aj prípadné katastrofické reakcie), ako schopnosť byť vždy otvorený možnosti ochorieť, ako schopnosť „prekonávať organické krízy, aby sa tým zaviedol nový poriadok“, a takisto ako schopnosť „riadiť sa novými normami života“ (Canguilhem 2011a, 132-133), tak treba prestupovaniu pravidiel

⁹ Canguilhem tu používa zvyčajne výraz *normalisation*, ktorý prekladáme ako normalizovanie vzhľadom na to, že on sám sa stavia proti chápaniu normalizácie ako štandardizácie či unifikácie (Canguilhem 2011a, 183). Canguilhemov pojem normalizovania, resp. normalizácie pritom odkazuje späť na Bachelardov pojem valorizácie (pozri Canguilhem 2002, 205).

¹⁰ Ako dodáva Élisabeth Roudinesco, Canguilhem bol presvedčený, že každý človek „má byť rebelom, no každá rebélia musí byť nasmerovaná na vytvorenie poriadku, ktorý je vyšší než subjektívna sloboda: na rozumný a pojmový poriadok“. A trochu neskôr nazýva jeho filozofiu nielen filozofiou heroizmu (ako nazvala kapitolu o Canguilhemovi), ale presnejšie „pojmovou rebéliou“ (Roudinesco 2008, 7, 25).

¹¹ Marie Gérard to interpretuje ako schopnosť „vládnuť svojmu prostrediu, svojmu okoliu“, a teda ako schopnosť „nad-adaptácie“, čiže takej adaptácie, pri ktorej sa adaptujeme nielen na dané prostredie, „ale aj na jeho pravdepodobné variácie“ (Gérard 2010, 143).

rozumieť ako otvorenosti ich zmene alebo ako vitálnej flexibilitate. V tomto zmysle majú aj sociálne normy svoje dejiny. „Norma vytrvalostného bežca nie je normou šprintéra. Každý z nás mení svoje normy v dôsledku veku a predošlých noriem. Norma starého šprintéra nie je normou šampióna. [...] Normy starca by ten istý človek ako mladík považoval za nedostatočné“ (Canguilhem 2011a, 215). Typicky ľudská vlastnosť normalizovania, čiže jeho tranzitívna schopnosť vzhľadom na rôzne normy (aj kultúrne, aj sociálne) určuje jeho povahu ako prekročovateľa alebo posúvateľa stanovených hraníc. Vyjadrené Bachelardovými slovami: „Nanútené hranice sú iluzórnymi hranicami“ (Bachelard 2002, 76)

Záver. Na začiatku sme spolu s Canguilhemom povedali, že prácou filozofa je komplikovať existenciu človeka. Ak je charakteristickou črtou človeka jeho schopnosť riskovať riadenie sa novými, ešte neznámymi, cudzími normami, môžeme sa opäť vrátiť k funkcii *komplikovania*. Komplikovať teda znamená podnecovať k aktivite, nedovoliť stagnovať, brániť mysleniu ustrnúť, a to tak, že sa budú opätovne otvárať témy, ktoré sa už sedimentovali.

Zaiste, ak platí predpoklad, o ktorom Canguilhem nepochybuje, totiž že veda musí byť stále otvorená novým korekciám, tak ani Canguilhemove analýzy pojmu normality nemožno brať ako vyčerpávajúce a definitívne.¹² Ak má byť myslenie vitálne, musí sa stať „pokusom a dobrodružstvom“ (Canguilhem 2009b, 205), ktorým sú vždy vlastné tak víťazstvo, ako aj riziko neúspechu.

Takéto riskantné kroky (stále väčšie výzvy, nové nároky a ambície) môžu filozofii na jednej strane umožniť, aby napredovala, no zároveň ju môžu takpovediac „pripraviť o život“. Ak by filozofia prestala riskovať, naďalej by síce prežívala, avšak riadená nižšími normami, ktoré si sama neurčuje, ale ktoré sú jej vnútené odinakiaľ. No ak sa o to *pokúša* a vystaví sa aj možnosti neúspechu, dáva zrejme o sebe vedieť nielen to, že má o svoju existenciu neustály záujem, ale aj to, že nestratila nič zo svojej vitality. „Biologický luxus“ – totiž možnosť upadnúť do choroby a pozviechať sa z nej (Canguilhem 2011a, 132) – sa tak mení na luxus vitálnej filozofie, ktorá nemá čo stratiť, keď sa postaví *vis-à-vis* novým výzvam. Ak si vezmeme na pomoc mýtus, mohli by sme to vyjadriť aj takto: Dramatická situácia filozofie je *vždy a znova* situáciou Achillovej voľby. A od Achilla ju odlišuje práve toto „vždy a znova“.

Literatúra

- BACHELARD, G. (2002): Critique préliminaire du concept de frontière épistémologique. In: *Études*. Paris: Vrin, 69-76.
- BACHELARD, G. (1940): *La philosophie du non. Essai d'une philosophie du nouvel esprit scientifique*. Paris: PUF.
- BERGSON, H. (1970): Vedomie a život. In: Bergson, H.: *Filozofické eseje*. Bratislava: Slovenský spisovateľ, 161-182.

¹² Ukážkou takéhoto prístupu je napríklad kritické vyrovňavanie sa s Canguilhemom cestou konfrontovania jeho analýz s prácami Christophera Boorsa a Lennarta Nordenfelta, ako ho predstavuje Élodie Giroux (Giroux 2010).

- CANGUILHEM, G. (2002): *Etudes d'histoire et de philosophie des sciences concernant les vivant et la vie*. Paris: J. Vrin.
- CANGUILHEM, G. (2006): Is a Pedagogy of Healing Possible? *Umbr(a): Incurable*, 10 (1), 9-21.
- CANGUILHEM, G. (2009a): *Idéologie et rationalité dans l'histoire des sciences de la vie*. Paris: J. Vrin.
- CANGUILHEM, G. (2009b): *La connaissance de la vie*. Paris: J. Vrin.
- CANGUILHEM, G. (2011a): *Le normal et le pathologique*. Paris: Quadrige/PUF.
- CANGUILHEM, G. (2011b): *Œuvres complètes 1: Écrits philosophiques et politiques 1926 – 1939*. Paris: J. Vrin.
- CANGUILHEM, G. (2004): *Vie et mort de Jean Cavailles*. Paris: Allia.
- GÉRARD, M. (2010): Canguilhem, Erwin Straus et la phénoménologie: La question de l'organisme vivant. *Bulletin d'analyse phénoménologique*, VI (2) (Série Actes, 2: La nature vivante), 118-145.
- GIROUX, É. (2010): *Après Canguilhem: définir la santé et la maladie*. Paris: PUF.
- GOLDSTEIN, K. (1995): *The Organism. A Holistic Approach to Biology Derived from Pathological Data in Man*. New York: Zone Books.
- CHIMISSO, C. (2008): *Writing the History of the Mind. Philosophy and Science in France, 1900 to 1960s*. Aldershot, Burlington: Ashgate.
- LE BLANC, G. (2010a): *Canguilhem et la vie humaine*. Paris: Quadrige/PUF.
- LE BLANC, G. (2010b): *Canguilhem et les normes*. Paris: PUF.
- LIPTÁK, M. (2011): Raný Merleau-Ponty v diskusii s naturalizmom a psychológiou. *Filozofia*, 66 (9), 935-943.
- MERLEAU-PONTY, M. (2008): *Struktura chování*. Praha: Filosofia.
- MOKREJŠ, A. (2002): *Husserl a otázka „Co je normální?“* Praha: Triton.
- REZEK, P. (2008): Co je to normalita In: *Fenomenologická psychologie. Spisy IV*. Praha: Ján Placák – Ztichlá klika, 101-117.
- ROUDINESCO, E. (2008): *Philosophy in Turbulent Times: Canguilhem, Sartre, Foucault, Althusser, Deleuze, Derrida*. New York: Columbia University Press.
- STEINBOCK, A. J. (2013): *Domáce a cudzie. Generatívna fenomenológia a Husserl*. Pusté Úľany: Schola Philosophica.
- ZVARÍK, M. (2011): *Predsudok vo fenomenológii každodennosti. Štruktúra predsudku u Edmunda Husserla, Alfreda Schütza a Martina Heideggera*. Kraków: Towarzystwo Słowaków w Polsce.

Príspevok vznikol v Centre fenomenologických štúdií na Katedre filozofie FF TU v Trnave ako súčasť riešenia grantovej úlohy VEGA č. 1/0272/13 *Interpersonalita, normativita, generativita: fenomenologický výskum*.

Anton Vydra
 Centrum fenomenologických štúdií
 Katedra filozofie FF TU v Trnave
 Hornopotočná 23
 918 43 Trnava
 SR
 e-mail: anton.vydra@truni.sk